

„ІСТОРІЯ”, ЧИ „ЛЕГЕНДА”.*)

„Легенда в житті корисна й необхідна — історія шкідлива, бо нищить віру в майбутнє”...

Слово „історія” має в мові різне значення. Для нас важні два розуміння, що йому відповідають: 1. Всі події й чини, що відбулися серед якоїсь групи людей за їх співучастю, є історією тієї групи людей. 2. Опис тих чинів та подій, це також історія й саме це друге її розуміння, заправлене менше або більше історіософією, що займається інтерпретацією випадків та їх прагматичним висвітлюванням, виступає в школі, як предмет навчання.

Коли в першому розумінні існує абсолютна правда, то в другому виступає необмежений її релятивізм. А ми, оцінюючи значення науки історії в школі, часто маємо на думці перше розуміння, забуваючи, що його конкретний рівноважник у другому розумінні прямо не існує. Ба, колиб ми в школі мали перед очима події в світлі незалежної від нічого й нікого правди, ми не дискутувалиб про їх освітню й виховну вартість, бо правдива історія, це дійсне життя; тому вже Цицеро назвав її „найкращою вчительською життя”.

Однаковож ані в школі, ані взагалі, ми історії в її чистій, незалежній правді не маємо, бо „можна на тисячу способів угадувати правду минулого — але неможливо її збагнути” (так каже А. Струг, визначний польський письменник). Історик будує свою книжку передусім на джерелах, з яких найвіродостойнішими є урядові документи й спомини та описи очевидців. А мені здається, що ці джерела найменше вірні. „Історія є минулою політикою — політика є сучасною історією” (Фриман). А хтож сьогодні, по різних революційних здемаскуваннях недавньої політики повірить, що урядові документи є вірною відбиткою політичних намірів і міркувань?

Тому Руссо стверджує, як усе, з огірченням: „Історики, — це фантасти, клеветники й ігноранти!” Бранденбург не любить історії, бо вона „поширює консерватизм”, а Болінброк остерігає перед передіюванням вартости науки історії. Цей останній, значить, не поборює історії безоглядно. Але найглибше висловлюється Ніцше, як і пристало великому філософові: — „Історія нищить віру в майбутнє” — тим вона шкідлива, але „легенда в житті корисна й необхідна”.

Коли мова про вартість легенди, я нею займуся, полагаю дивити спершу важливе питання часу, який іншу роль відграє в історії, а іншу в легенді.

Час виступає, як одно зі знамен історичної правди. Дійсні події та вчинки людей, якщо мають у нашій уяві виступити вір-

*) Перед читанням цієї статті радимо Вп. Читачам переглянути статтю т. Я. Мацюка „Ідеал національного виховання”, розділ „Історія” на стор. 210—214 V-го річника „Шляху виховання й навчання” Ч. 6 з 1 червня 1931. Вона є немовби вступом і ширшим поясненням до нинішньої нашої статті. Щойно по перечитанні тої статті стане вповні зрозуміле становище т. Романенка в його нинішній статті „Історія” чи „легенда”. — Редакція.

ними образами, мусять бути зв'язані з простором і часом. Перший постулат не трудний до використання. Як греки сходилися до історичних місць, щоби наслухатися легенд, так сьогодні влаштовуємо прогульки до історичних місць і пам'яток, а коли це неможливе, послуговуємося мапами, світлинами та образами. Ці три засоби — побіч інших — методика сьогодні гаряче поручає.

Але з часом стоїть справа далеко гірше. В дитини розвивається пізно асоціаційний змісл часу. В неї існують тільки два розуміння часу: „сьогодні й учора” — коли ті розуміння можна назвати часом. Але не треба аж дитини. Подумаймо про себе. Події, що залишилися в нашій уяві ясними й гострими образами, наближаються неначе до сучасности; говоримо про них: „Це було, немовби вчора”. Натомість слабо пережиті, замрячені уявління, хоча дуже недавні, відсуваються від нас у давну-давнину. „Життя — це моменти...” Значить, час не виступає об'єктивно; тут глибоко заглиблене наше емоціональне „я”. Що ж говорити про події, що відбулися перед нашим народженням? Вони в нас, а тимбільше в дитини всі однаково давні! Тільки власна емоція зближає їх до нас.

Те, що потрясло сильно нашою духовою природою, психікою й почуттями, вибивається на ткани історичного часу межовими стовпами. Все інше між ними засновується в нашій пам'яті сіткою слабих споминів або й повного забуття. Але в тих знівельованих проміжутках часу відбуваються безперервно суспільні процеси й історичні події.

Ми онукуємо себе, коли хвалимося, що вміємо орієнтуватися в історичному часі. Сучасне ми міряємо днями, минуле вже роками, давніше століттями, а там і тисячеліттями. Невже давні часи скорше минали? Ні, там тільки менше подій, що моглиб торкнутися нашого емоціонального індивідуального й збірного „я”, без якого не може бути ясних уявлінь. А здібні до того тільки великі, маркантні події, що „потрясли цілим світом”, отаже й нами, що читаємо про них. І ступаємо по тих подіях, стомиленими кроками, як казочний велитень по верхах гір, не можучи в жаден спосіб схопити дійсного життя широких долин, що є необхідною умовою існування верхів... Дорослий інтелект любить систематику. Але ми помиляємося, коли думаємо, що ми здібні до систематики в часі. Це радше простірний систематичний ланцюг, якого маркантні звена, — це інтенсивністор ацерценовані нами події. Ми простірно уявляємо собі їх розміщені на цьому ланцюхові й говоримо: „Це було перед тою подією, а це по ній”.

З тих подій і верхів історичного часу твориться найкраща романтика, живі легенди, що є найціннішими елементами виховної історії. Саме ця романтика, легенди — а не персаналізовані через призму наукової критики історична правда — виховували впродовж півтора століття польські покоління, що за наших часів стали підметом нової творчої історичної легенди й покликали до нового життя відроджену Батьківщину.

Ми повинні йти за кличем Півще і виховку історію зроби-

„легендою“. Підкреслюю на цьому місці, що залишаю на боці університет, навіть середню школу; говорю тут про народню школу й позашкільну народню освіту. „Хай історики опрацьовують „історичні правди“ — це буде одна історія, яку виховник повинен знати“. Але... „для виховних цілей він мусить створити другу, виховну історію“ („Шлях“ ч. 6. 1931 р.).

Я не переду, що може народові, який осягнув свій політичний ідеал, треба подбати, щоби його ум став „магазинном добре перевірених документів“ Але не одному ще народові мусить більше промовляти до переконання погляд автора згаданої статті в ч. 6/1932 „Шляху“ на 211-ій сторінці, що зачинається словами: „Нам треба, щоби ми бачили в нашому минулому неперервану чергу подій, що послужать нам зразками постійних і одностійних зусиль народу до самозахавання й самоозначення свого суспільно-політичного „я“... Має також слухність один шкільний візитатор у Міністерстві Освіти, що домагається в навчанні історії вибору відповідного матеріалу, сильнішого акцентування світлх періодів, а тільки сумаричного представлення епох упадку, щоби „не каламутити радісного відношення дитини до життя“; хоче „епопей боїв за незалежність, схопленої з боку краси геройських зусиль народу“, бажає „жертвою крови обновленого міту“ а саме, домагається „емоціонального використання цього народнього міту, народньої легенди“.

Отже наперекір кличеві, який хотівби бачити в школі історію, як чисту науку, як саму для себе мету пізнання, практичне життя домагається від неї передусім виховного впливу, бачить у ній дуже успішний виховний засіб. Засада „крізь життя для життя“, важе щукати виховних засобів передусім у самому житті, але з одним, загально звісним застереженням — виховне середовище має складатися з таких життьових явищ, що можуть мати додатній вплив на розвиток дитини по думці нашого виховного ідеалу. Якщо зважимо, що історія є відбиткою життя, то згодимося, що саме вона може достарчити найбільше життьово природних виховних засобів. Але рівночасно мусимо згодитися, що й тут, як і там є необхідний добір фактів та подій, як образів минулих життьових явищ.

Однаковож вище говорилося, що історична правда є проблематична. Чи ж у такому разі вона є „відбиткою життя“? Чи писана історія може нас виховувати так, як виховує життя? Непорозуміння є тільки поверховне. Його полагоджує релятивізм правди. Писану історію творили люде, керовані своєю правдою. А були вони все дітьми своєї епохи; мали якісь почування, якось розумували й осуджували й тому написані ними документи є зеркалом їх епохи. Хоча в ньому ми не можемо найти абсолютно правдивих подій, зате схоплюємо приблизно „кут бачення“ їх авторів. Дальші покоління, читаючи ці описи, не довідаються дійсної правди про всі вчинки своїх попередників, тільки пізнають їх „серце й розум“, що відбивається в писаннях. І так „з роду в род“ снується в писаній історії нитка почувань, бажань, поглядів та змагань цілих поколінь і тим чином ми маємо образ душі минулого, хоча чистої

правди про події ми не довідаємося. Якжеж часто інакше робимо ніж думаємо — щоденне життя показує!

Очевидно, нам може й нічого більше не треба, як саме тієї „душі“ історії, бо в ній коріння нашої душі! Ця наша душа створила в свою чергу умови для майбутнього (бо тільки для нього живемо) й тому насичується вона новими ідеологічними елементами; а оперття для них мусить шукати в природі річи в минулому. І тому це минуле ми читаємо, оцінюємо, обговорюємо й оповідаємо та інше про нього, перепускаючи через призму нашої ідеології. От як виглядає й мусить виглядати ця „правдива відбитка життя“, якою є ця „легенда“, що про неї говорить Ніцше. І, насправду, інше нам для виховничих цілей не треба! Це наша легенда, в яку ми можемо вірити, її вчитися, нашим життям її доповнювати, ідеалами майбутнього прикрашувати й прийдешнім поколінням залишати.

Виховна історія, це легенда століть усе молодого, вічно відомолоджену пародійного життя. Воно мало сонячні дні, мало й захмарену негоду — гуляло верхами, хилилося на доли — ішло усміхнене битим шляхом та ще й по цвітистому килимі, але й рідко дало, кривавлячи тернисту дорогу... Одначе в поході ніколи не спинялося, від домовини рвалося до сонця, до побіди прямувало й вірило в ясне майбутнє. Такою має бути й його легенда-історія. Її сторінки, раз мерехтять золотом меріжкою, раз плямлені кров'ю, але всі вони наповні силою життєвого живчика й нав'язні вірою твердою, як криця вірою в майбутнє. Дитина цілою істотою хопити, тому її захоплює пісня життя — хайже історія буде тією піснею! Чорні історичні моменти її не застрашать; вона вперто перекатиме фактів відродження й у сучасну хвилю заналить та й до співпраці в обнови, подібно, як її організм визволюється з тиску дуги. Для неї байдуже коли, як, чому, хто винен і т. д. Такі досліди, скучні для неї. Було зле — добре; вона знає, що буває зле, а давайте її мерціям яскраві картини, як зі злом боротися — вона до такої боротьби все готова.

Не маю місця, щоби все сказане ілюструвати прикладами, коби просялись під перо. Не можу вже й перейти цілого розвитку подій що до мети історії в школі, бо рами статті кінчаються. Скажу тільки, що перед історією, як предметом навчання, все ставлять чисто утилітарну мету — то релігійну, то моральну, то політичну, державну, то знов суспільно-громадянську, патріотичну, гуманітарну і т. д. Керувала тією, чи іншою метою все була вона вбирала в відповідні шати, нав'язана відповідним „духом“ та послугувала відповідними „правдами“. Що хто хотів, те з неї добував. І дивниця; історія, це життя, а в житті є все; хто чого шукає, й найде! Подібно є з генієм слова. В Шевченкові також находить кожна людина, кожна група те, чого шукає. Бо — він ціле життя.

Я хотівби, щоби ми послушали Ніцше й найшли в своїй історії легенду непримиримого Духа волі супроти зовнішнього світу й Духа безоглядної координації сил у межах внутрішнього світу!